

Prekladateľské postupy a ich modely

Adriána Stecová, Filozofická fakulta PU, stecovaada@gmail.com

Kľúčové slová: prekladateľské postupy, lexikálne postupy, gramatické postupy, komplexné prekladateľské postupy.

Ключевые слова: переводческие трансформации, трансформации на уровне лексики, грамматики и комплексные трансформации.

Odhliadnuc od toho, že translológia ako vedná disciplína je pomerne mladé odvetvie, v dnešnej dobe existuje pomerne veľké množstvo odborných prác, ktoré sa dotýkajú prekladateľských postupov. Táto situácia je príznačná, keďže v súčasnosti sa aspekt prekladateľských postupov javí ako jeden z hlavných atribútov konkrétnej praxe. Poznať teoretické východiská prekladateľských postupov je veľmi dôležité pre každého prekladateľa.

Odborníci v oblasti teórie prekladu vedú polemiku o označení a klasifikáciách prekladateľských postupov. To vedie k situáciám, keď v odbornej literatúre nachádzame rôznorodé klasifikácie prekladateľských postupov. Čo autor, alebo prekladateľská škola, to aj rôzna klasifikácia. Jednotlivé názvy prekladateľských postupov sa často prekrývajú, alebo označujú odlišné javy. Pojem „prekladateľský postup“ sa v literatúre často zamieňa s pojmami „prekladateľská metóda“ či „stratégia, alebo technika prekladu“. V ruštine sa dokonca môžeme stretnúť s pojmom prekladateľská transformácia („переводческая трансформация“). Normám prekladateľských postupov sa v translológii venovala značná pozornosť (Toury, Popovič, Vilikovský, Hrdlička, Chesterman). Normy sú časovo a kultúrne podmienené, čiže ich platnosť je relatívna. So zmenou noriem sa menia aj prekladateľské postupy, ktoré vedú k istým prekladateľským riešeniam.

V prvom rade sa pokúsime definovať pojem *prekladateľský postup*. V ruskom prostredí existujú definície, ktoré ponúkajú autori ruskej prekladateľskej školy, napríklad - L. S. Barchudarov, R. K. Miňjar-Beloručev, J. I. Recker, A. D. Švejcer, G. V. Černov, L.K. Latyšjev, V. N. Komisarov, A. V. Fiodorov alebo V. G. Gak. Odhliadnuc od konkrétnych klasifikácií, prekladateľské postupy možno vnímať ako isté medzijazykové reorganizácie, ktoré charakterizuje prestavba elementov východiskového textu, operácie so zmenou zmyslu a reorganizáciou východiskového textu, alebo parafrázovanie s cieľom dosiahnutia prekladateľskej ekvivalencie.

Prax potvrdzuje, že škála špecifických aplikácií existuje nielen v rozmedzí rôznych žánrov či štýlov textových východísk, ale aj v rámci toho istého žánru možno vymedziť tie, ktoré zákonitosti, názory či tendencie.

V procese analýzy prekladu skúmaného korpusu vybraných jednotiek sa dotýkame aj takých kategórií ako textové a kontextové jednotky. Pri kontextových jednotkách ide vo všeobecnosti o realizáciu prekladovej činnosti a s ňou spojenou metódou riešenia prekladateľských problémov na úrovni textovej jednotky. Riešenia prekladateľských problémov nám umožňujú zvolenie vhodného prístupu v translačnom procese, ktorého výsledkom je plne funkčný a do istej miery aj totožný druhotný text (preklad) voči textu originálu.

Prekladateľské riešenia sú obsiahnuté v postupoch, ktoré nám umožňujú popísanie jednotlivých krokov, ktoré prekladateľ použije na riešenie jednotlivých translačných problémov. Cieľom každého prekladu je dosiahnutie čo najvyššej miery adekvátnosti¹, za adekvátny alebo tiež ekvivalentný preklad považujeme taký druh prekladu, ktorý sa realizuje na stupni, ktorý je nevyhnutný avšak postačujúci pre transformáciu informácie pri dodržaní

obsahovej stránky a kvality informácie pri nenarúšaní noriem jazyka do ktorého je preklad realizovaný. Aby nedošlo k transformáciám, ktoré narušia tieto požiadavky, prekladatelia vo svojej praxi využívajú tzv. prekladateľské postupy, ktoré im umožňujú akt adekvátneho prekladu. A. Fjodorov definuje adekvátnosť ako „исчерпывающую передачу смыслового содержания подлинника и полное функционально-стилистическое соответствие ему“ (1983, s. 303).

Ak berieme do úvahy klasické delenie prekladateľských postupov, väčšina lingvistov sa stotožňuje s členením na lexikálne, gramatické a zmiešané (komplexné) postupy. Tak napríklad Fiterman a Levická (1973) vo svojej publikácii vyčleňujú tri typy prekladateľských postupov. Sú to:

- Gramatické postupy, ktoré sa týkajú zmien dotýkajúcich sa gramatickej štruktúry textu, ako napríklad: permutácia, redukcia, expanzia, transformácia.
- Štylisticko-sémantické postupy týkajúce sa synonymie: používanie synonym v prípade opakovania lexikálnej jednotky, antonymie, hyponymie a hyperonymie (zmeny v opozícii všeobecné – špecifické a naopak, zmeny v miere abstrakcie v opozícii abstraktné – konkrétne, zmena v šírke výrazu v opozícii expanzia – kompresia, využívanie parafrázy, ďalej kompenzácia a iné typy zámen).
- Lexikálne: tu hovoríme o zmene štruktúry lexikálnej jednotky, o substitúcii, konkretizácii a generalizácii.

Švejcer A.D. (1988) vidí delenie prekladateľských postupov v rozmedzí štyroch skupín:

- Postupy na úrovni komponentov spojených so sémantickou valentnosťou – zámena morfológických prostriedkov lexikálnymi, inými morfológickými, syntaktickými, alebo frazeologickými prostriedkami.
- Postupy na úrovni pragmatickej, kde sa uplatňujú prekladateľské kompenzácie, zámeny jednotlivých štylistických prostriedkov inými, interpretácie.
- Postupy na referenčnej úrovni - konkretizácia, generalizácia.
- postupy na úrovni štylistiky - kompresia (elipsy, výpusťky) a dekompresia.

Recker J. I. (1974 s. 38) vyčleňuje iba dva postupy, ktoré zohľadňujú oblasť gramatiky a lexiky. Tieto postupy definuje ako postupy logického myslenia, za pomoci ktorých objavujeme význam cudzieho slova v kontexte a nachádzame mu ruský ekvivalent, ktorý sa nenachádza v slovníku (ibid. prel. A. S.). Recker ďalej uvádza, že „napriek tomu, že nie vždy sa dá klasifikovať každý prípad prekladateľského problému vďaka veľkému množstvu kategórií, celkovo sa dá vyčleniť niekoľko druhov prekladateľských postupov“ (ibid.) :

- oblasť gramatiky tvorí transformácia
- oblasť lexiky – konkretizácia, generalizácia, antonymický preklad, kompenzácia.

Analýza lingvistických názorov na danú problematiku nám dovoľuje stanoviť záver, že každý z uvedených lingvistov-translatológov má svoj pohľad na prekladateľské postupy, avšak každý z nich postuluje a demonštruje rovnaký výber realizácie prekladateľského plánu.

Miňjar Beloručev (1996) vyčleňuje tri typy postupov. Týkajú sa lexikálnej, gramatickej a sémantickej roviny jazyka. K prvému typu radí generalizáciu a konkretizáciu, k druhému - pasivizáciu, slovnodruhovú zámenu a syntaktickú zámenu, k tretiemu - metaforické a synonymické zámény, antonymický preklad a kompenzáciu.

Koncepcia V. N. Komissarova (1990) vychádza z lexikálnych, gramatických a komplexných postupov. V rámci procesu prekladu sa prekladateľské postupy u tohto autora nechápu ako nástroj analýzy vzťahov medzi jednotkami východiskového jazyka a ich slovníkovými ekvivalentmi v statickom pláne, ale v pláne dynamickom, ako spôsoby prekladu, ktoré môže prekladateľ využiť v prípadoch, keď slovná jednotka sa nenachádza, alebo nemôže byť použitá v súlade s prekladovým kontextom.

- K lexikálnym radí – transliteráciu² a transkripciu³, kalkovanie, lexikálno-sémantické zámény (moduláciu, konkretizáciu a generalizáciu).

- Ku gramatickým radí - doslovný preklad - slovo za slovo, spájanie viet, gramatické zámény slov.

- Komplexné (tiež aj lexikálno-gramatické) postupy člení na explikáciu (opisný preklad), antonymický preklad a kompenzáciu.

Ako uvádza Tomášek (1999), o vytýčenie prekladateľských postupov na prelome 50. a 60 rokov sa pokúsila aj francúzsko-kanadská škola porovnávacej štylistiky (Malblanc, Vinay, Derbelnet, Blanc). Stúpecni tejto školy definovali nasledujúce prekladateľské postupy: moduláciu, transpozíciu, kalk a výpožičku.

Medzi spomínaných francúzskych odborníkov v oblasti lingvistiky, patrí Jean Darbelnet a Jean-Paul Vinay (1958, s. 30-41), ktorí sa nevyjadrujú o odlišnostiach prekladateľských postupov, ale vyzdvihujú ideu dvoch technických postupov, alebo metód, ktoré sa používajú pri preklade:

1. postupy priameho prekladu — doslovný preklad, kalkovanie (ako prekladateľský postup presného prekladu vnútornej štruktúry prejavu vo východiskovom jazyku do cieľového jazyka), výpožička (ako prenesenie prejavu z východiskového jazyka do cieľového jazyka bez zmeny jeho významovej a výrazovej stránky).

2. postupy nepriameho prekladu — ekvivalencia, transpozícia (ako čo najväčšie zachovanie významovej stránky prejavu za cenu zmien jeho výrazovej stránky), adaptácia a modulácia (ako prevod sémantickej stránky právneho prejavu vo východiskovom jazyku do zodpovedajúcej sémantickej významovej stránky v cieľovom jazyku za použitia primeraných výrazových prostriedkov).

V klasifikácii L. S. Barchudarova (1975, s. 190-231) sa prekladateľské postupy delia podľa formálnych znakov. Barchudarov ďalej uvádza, že toto delenie je len približné a relatívne. Vyčleňuje permutáciu, transpozíciu, konkretizáciu, generalizáciu, antonymický preklad, kompenzáciu, výpustky.

Po preskúmaní rôznych pohľadov na danú problematiku tak zo strany domácich, ako aj zo strany zahraničných lingvistov, môžeme dospieť k záverom, že autori sa stotožňujú len s niektorými typmi prekladateľských postupov⁴. Jednotná klasifikácia prekladateľských postupov však chýba.

Poznámky

1. Mnohí teoretici prekladu považujú výraz adekvátny preklad za totožný so synonymom ekvivalentný. Aj my sa pridriavame tohto tvrdenia.

2. Translitéria, pomocou ktorej sa odovzdáva informácia pomocou grafickej formy. Tento postup sa používa najmä pri preklade vlastných mien, geografických názvov, názvov firiem, alebo pri preklade termínov.

3. Transkripčia sa realizuje fonetickým prepisom slova. V súčasnej prekladateľskej praxi sa vo väčšine prípadov používa transkripčia a mnohé názvy, ktoré sa donedávna transliterovali, sa transkribujú.

Pozn. Latyšev a Semjonov v diele *Перевод: теория, практика и методика преподавания. Уч. нос. М., ACADEMIA 2003, с. 133* vyčleňujú štruktúrno-úrovňové a obsahové postupy. Špecifikum štruktúrno-úrovňových transformácií je obsiahnutý v ich poukazovaní na prekladateľské riešenia. Latyšev rozoberá pojem prekladateľský postup z pohľadu aspektov adekvátneho prekladu – rovnocennosťou pôsobenia preloženého textu a jeho sémanticko-štruktúrnou podobou s textom východiskového jazyka.

Pozn. Od pojmu prekladateľský postup je dôležité oddeliť pojem prekladateľská stratégia. Tieto pojmy sa často zamieňajú, avšak nie sú synonymom k rovnakej translačnej činnosti. Prekladateľské stratégie sa týkajú konkrétneho prekladateľa, ktorý ich využíva pri riešení jednotlivých problémov. Ide teda o jav individuálny. Tieto stratégie zohrávajú kľúčovú úlohu pri zvolení samotných prekladateľských problémov.

4. Barchudarov (1975), Latyšev (1988), Levická a Fiterman (1973), Komissarov (1990), Recker (1974) rozdeľujú prekladateľské postupy na lexikálne, gramatické a štylistické. Postupy sa môžu kopulovať alebo prijímať charakter zložitých komplexných postupov.

Literatúra

- БАРХУДАРОВ, Л. С.: (1975) Язык и перевод. М.: Международные отношения.
- ФЕДОРОВ, А. В.: (1999) Основы общей теории перевода. Москва.
- ФЕДОРОВ, А. В.: (1983) Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для ин-тов и фак. иностр. яз. Учебное пособие – М.: Высшая школа.
- КОМИССАРОВ, В. Н.: (1980) Лингвистика перевода. Москва, МО.
- КОМИССАРОВ, В. Н.: (1990) Теория перевода. - М.: Высшая школа.
- ЛАТЫШЕВ Л. К.: (1988) Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания: Книга для учителя школ с углубленным изучением немецкого языка. – М.: Просвещение.
- ЛАТЫШЕВ, Л. К.: (2001) Технология перевода. Москва.
- ЛАТЫШЕВ, Л. К.: (1981) Курс перевода. Эквивалентность перевода и способы её достижения. - М.: Межд. отн.
- ЛАТЫШЕВ, Л. К.: (1986) Межъязыковые трансформации как средство достижения переводческой эквивалентности. Семантико-синтаксические проблемы теории языка и перевода. – Moskva.
- ЛЕВИЦКАЯ Т. Р., ФИТЕРМАН А. М.: (1973) Пособие по переводу с английского языка на русский, - М.: Высш, шк.
- МИНЬЯР-БЕЛОРУЧЕВ Р. К.: (1980) Общая теория перевода и устный перевод. – Moskva, Воениздат.
- МИНЬЯР-БЕЛОРУЧЕВ Р. К.: (1996) Теория и методы перевода. – М.: Московский лицей.
- РЕЦКЕР Я. И.: (1980) Что же такое лексические трансформации? "Тетради переводчика" №17, М.: Международные отношения.
- РЕЦКЕР Я. И.: (1974) Теория перевода и переводческая практика. М.: Международные отношения.
- ШВЕЙЦЕР А. Д.: (1988) Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты – М.: Наука.
- Tomášek, M.: (1998) Překlad v právní praxi. Praha: Linde.
- VINAY, J. – DARBELNET, J.: (1958) Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de traduction. Paris: Didier, 1958, translated and edited by Sager- Hamel 1995.

Абстракт

Статья посвящена проблематике классификаций переводческих трансформаций с разных точек зрения, согласно лингвистическо-переводческим наблюдениям авторов-лингвистов как А. В. Фёдоров, В. Н. Комиссаров, Я. И. Рецкер и др. Переводческие трансформации занимают промежуток в транслатологии, который до сих пор является конкретно необъяснённым и требует внимания при констатации особых приёмов в процессе переводческой деятельности. Статья является очерком (синтезом) взглядов на решаемую проблематику.